

Шершньова Олена Володимирівна,
*викладач кафедри документознавства та інформаційної діяльності
Національного університету “Острозька академія”*

СПЕЦИФІКА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПОНЯТТЯ “ГІПЕРТЕКСТ” ТА ЙОГО ОСНОВНИХ ХАРАКТЕРИСТИК У СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ПРОСТОРИ

У статті здійснено спробу аналізу сучасних наукових інтерпретацій поняття “гіпертекст” та його основних характеристик. Особливу увагу звернено до аналізу відмінностей у кібернетичному та текстологічно-лінгвістичному трактуванні гіпертексту.

An attempt to analyze the modern scientific interpretations of the concept “hypertext” and its main characteristics is made in this article. Particular attention appeals to the analysis of differences between cybernetic and textological / linguistic interpretations of hypertext.

В епоху сучасних інформаційних технологій нові форми комунікації поширюються надзвичайно стрімко. Поряд зі звичним засобами масової інформації (преса, радіо, телебачення), все більшого значення набуває Internet та можливості організації інформації в ньому. Зміцнення ролі глобальної мережі змушує текстологів та лінгвістів звернути увагу на особливості текстуального вирішення способів представлення інформації в ньому. Важливим поняттям у структурі дослідження комп’ютерного дискурсу є “гіпертекст”. Етимологія слова: “текст” з гр. “тканина”, що особливо підкреслює лінійність організації інформації в ньому, та префікс “гіпер-” з гр. “над”, що вказує на ускладнення структури гіпертексту у порівнянні з текстом. З огляду на це, актуальним є дослідження основних підходів до інтерпретації поняття “гіпертекст” та його характеристики.

Серед науковців та дослідників, що займаються розробками питань гіпертекстів, гіпертекстуальності, гіпердокументів з точки зору кібернетики та комп’ютерних технологій, слід відзначи-

ти: В. Л. Епштейна [6], який розробляє поняття “гіпертекст” та “гіпертекстові системи”; М. В. Монахова [3] та П. Кана [9], які розглядають негативні наслідки роботи особистості у віртуальному середовищі з гіпертекстом та ін.

Розробниками теорії конвенційного тексту та його концептуальних характеристики є І. Р. Гальперін [1], Л. Н. Мурзін та А. С. Штерн, Н. С. Ваміна, Е. Д. Лебедева та ін. Деякі аспекти гіпертекстуальності, роль та місце гіпертексту в сучасному інформаційному суспільстві розглядають М. Бернштейн, Г. П. Ландау, Р. А. Ленхем, Дж. Д. Болтер тощо. Основними дослідниками документознавчого напрямку, які визначають особливості організації інформації на новітніх носіях інформації є Н. М. Кушнарєнко, Г. М. Шведова-Водка [5], М. В. Комова [2], М. С. Ларьков та ін.

Метою статті є визначення сучасних підходів кібернетики та лінгвістики до інтерпретації поняття “гіпертекст” та його основних характеристик.

Основні ідеї гіпертексту були опрацьовані ще в давні часи. Зокрема, посилання, зноски та пояснення правильності текстового прочитання, що виносились поза основний текст, були присутні ще в перших релігійних текстах. Так, Талмуд як трактування Тори містить примітки, які допомагають трактувати основний релігійний текст. Біблія має внутрішньотекстові посилання на різні книги та вірші, завдяки яким читач щоразу може читати текст у іншому напрямку (використовувати посилання в новому порядку) тощо.

У першій половині ХХ століття із зростанням об'ємів інформаційних потоків та процесів їх опрацювання, із поширенням думки про можливість втоплення суспільства у всезростаючих масивах інформації, науковцями вперше було запропоновано “протогіпертекстові ідеї”, метою яких було проголошено створення протогіпертекстових систем, які передували власне електронним комп'ютерним технологіям. На Міжнародному конгресі з бібліографії та документації Поль Отле та Анрі Лафонтен висунули пропозицію протогіпертекстової концепції, з якої всі документи повинні буди декомповані (розкладені) на унікальні фрази, які зберігатимуться на індексованих картках або в так званій “універсальній книзі” (складеній на базі всього того, що було надруковано). А вже у 1930-х роках Х. Г. Уеллс запропонував створення Світового Мозку.

Вперше думка про можливість створення гіпертексту була проголошена у 1945 році на сторінках липневого випуску журналу “The Atlantic Monthly” в статті Ванневару Буша “As We May

Think” [7]. Він писав про те, що людський розум оперує асоціативними зв'язками, які поєднують в єдине ціле розрізнені людські знання. З певного відправного пункту миттєво через асоціативну “прив'язку” думка слідує до наступного пункту, який (як і всі попередні) містить складну розгалужену мережу стежок, що “переносяться клітинами головного мозку”. Ті шляхи-траси, якими “рідко слідують”, схильні зникати, адже вони не є повністю стійкими – пам'ять тимчасова. Разом з цим, швидкість дії, складність трас, деталі ментальних картин є найбільш вражаючими в природі [7]. Значно пізніше у 1974 році вийшла праця М. Мінського “Фрейми для представлення знань” [10], в якій автор розвинув ідею, виголошену В. Бушем, про фреймову структуру представлення інформації в мозку. Фрейм (від англ. frame – “рамка”, “каркас”) в його розумінні – це стереотип сприйняття певного об'єкта чи ситуації. На сьогодні поняття “фрейм” є базовим для побудови інформаційних систем “штучного інтелекту”.

У 1965 році Теодор Холм (Тед) Нельсон вперше в науковому просторі вжив терміни “гіпертекст” та “гіпермедіа”, а також ініціював створення системи MEMEX (MEMory EXtansion). Система MEMEX – одна з перших розробок організації системи документів, що побудована на ідеї гіпертекстуальності.

Класичне поняття “гіпертекст” у кібернетиці – (від англ. hypertext) – це документ, що містить гіперпосилання на інші документи, які можуть бути відображені безпосередньо з вихідного (первинного) документа через активацію гіперпосилання. Відповідно гіперпосилання – це адреса іншого мереженого інформаційного ресурсу, що вміщує документ, на який бажає перейти користувач. Для нормальної роботи – навігації у віртуальному середовищі мережі Internet допомагає спеціально розроблене програмне забезпечення – веб-оглядачі / веб-навігатори / веб-браузери (Netscape Navigator, Internet Explorer, Mozilla FireFox, Opera, Google Chrome тощо).

В останні півтора десятиліття активно вживається і впроваджується у науковий обіг поняття “screening” (“скрінінг”) – поєднання процесів породження та сприйняття текстів безпосередньо за монітором персонального комп'ютера. Для раціональної роботи в віртуальному інформаційному середовищі використовуються поняття “navigation” (“навігація”) та “browsing” (“броузинг”) – пересування гіпертекстом.

Кібернетичний підхід до гіпертексту включає визначальні термінологічні позначення такі, як: “ключове слово”, “лінк”, “якір”, “дуга”, “вузол”, “посилання”. Гіпертекст – представлення

інформації як зв'язаної (linked) мережі вузлів / гнізд (nodes), в яких читач вільно прокладає шлях (navigate) нелінійним чином.

Одна із концепцій кібернетичного підходу розглядає поняття “гіпотекст” як мінімальний композиційний блок гіпертексту. Згідно з цією концепцією, визначення принципів створення гіпертексту тісно пов'язане з завданням сегментування масивів тексту, яке вимагає:

- 1) визначення мінімальної (межової) одиниці гіпертексту;
- 2) вирішення проблеми її віддільності (the size-of-unit problem);
- 3) встановлення її ідентифікації (the identity-of-unit problem);
- 4) встановлення стандартів та правил композиції мінімальних текстових блоків (hypotext), а також визначення їх функціональних типів.

Г. М. Шведова-Водка стверджує, що матеріальна складова документа повинна відповідати певним вимогам, серед яких:

- 1) механічна міцність, тривкість;
- 2) біостійкість;
- 3) зносостійкість;
- 4) довговічність [5, с. 137].

Цим вимогам відповідають сучасні магнітні накопичувачі інформації – жорсткі диски (hard disks) та змінні жорсткі диски (removable hard disks) з надвисокою щільністю (VHD) [2, с. 271-273]. Ці носії використовуються як на хост-серверах, так і на інших комп'ютерах мережі Internet та її складових (локальних мережах) для зберігання гіпертекстових документів.

Щодо текстологічно-лінгвістичного трактування гіпертексту, то його розглядають як особливу організацію текстового матеріалу таким чином, що він перетворюється на систему текстових одиниць, представлених не лінійною послідовністю, а множинністю зв'язків та переходів. Прямуючи цими переходами, можна створювати нові лінійні тексти, читати матеріал в будь-якій послідовності. Звісно, це трактування дуже подібне до кібернетичного визначення поняття, окрім того, що останнє оперує з поняттям “віртуальний простір”.

Спосіб побудови текстового простору гіпертексту змінюється докорінно. Адже звичайний (традиційний, конвенційний) текст є за своєю структурою лінійним, тому рухатись в його просторі можна лише у напрямках, обмежених однією площиною, і фіксувати лише двовимірний потік інформації – лінійний та ієрархічний. Щодо гіпертексту, то він є текстом з нелінійною структурою,

елементами якої є прості лінійні елементи (слово, фраза, надфразова єдність тощо). Нелінійність гіпертексту полягає в тому, що після прочитання кожного із фрагментів тексту, з'являється множинність можливостей вибору подальшого прочитання інших елементів тексту.

Вузли множинності можливостей прочитання гіпертексту подібні до розгляду точок біфуркації відкритих систем в синергетиці [4]. Однак основною відмінністю нового шляху прочитання (трейл, trail) гіпертексту від аттрактора (attractor) є можливість повернення до попереднього вузла і поновлення прочитання за іншим шляхом. У кібернетиці існує поняття “бектрекінг” (back tracking) – повернення у випадку невдачі по навігаційному сліду, який зберегла система.

Гіпертекст забезпечує функціонування великих обсягів текстової, графічної та інших видів інформації у віртуальному просторі. Комунікаційні процеси здійснюються в умовах множинного, фрагментарного дискурсу, який постійно розростається і набуває нових форматів (межі тексту як самостійної комунікативної єдності розмиваються, відео– та аудіо-елементи є частинами його невід’ємними частинами). Текст набуває ознак креолізованості (формується нові типи повідомлень, змішаних за лексичними та граматичними характеристиками в результаті взаємодії кількох мов та видів інформації). Все це пов’язано з процесами впливу новітніх інформаційно-комунікаційних технологій на процеси глобалізації.

Важливою специфікою “гіпертексту” є його іманентність – зростання свідомості особистості з засобами комунікації і здатність людини засвоювати знання миттєво та набувати навичок роботи з новітніми комунікаційними засобами. Гіпертекст народжується у спробах використання персонального комп’ютера в наукових розробках та літературі, і, як наслідок, комп’ютер стає неелімінованою частиною середовища повідомлення.

Інформативність гіпертексту пов’язана з використанням системи посилань. Зокрема гіпертекст характеризується специфічними параметрами, які залежать від особливостей побудови системи посилань у гіпертексті: інтрагіпертекстовість (коли посилання з одного гнізда на інше зв’язуються з межах одного тексту), інтергіпертекстовість (коли посилання з одного гнізда на інше зв’язуються в межах окремих текстів) та екстрагіпертекстовість (коли з посилання одного гнізда на інше зв’язуються між окремими гіпертекстами з межах одного тексту).

I. Р. Гальперін вважає, що членування конвенційного тексту бу-

ває об'ємно-прагматичним та контекстно-варіантним [1, с. 51-52]. Об'ємно-прагматичне членування – це поділ тексту на структурно-функціональні інформаційні елементи, які створюються з метою впливу на установку читача. Контекстно-варіантне членування – це поділ тексту таким чином, що читач вважає себе співучасником подій, описаних у тексті [1, с. 50-73]. Цей різновид членування забезпечує простий лінійний текст елементами інтерактивності читача. Ці ж членування є характерними і для гіпертекстів.

До загальних характеристик гіпертексту доцільно віднести: інтерактивність (включення читача до творення власного тексту за допомогою пристроїв введення-виведення інформації в персональному комп'ютері – читач, “клікаючи” мишею на певне посилання, активізує ту інформацію, яка його цікавить); мультимедійність (гіпертекст окрім власне текстового представлення інформації може містити аудіо-, фото– або відеоінформацію в on-line або off-line режимі); динаміку (гіпертекст можна в будь-який момент вивести на роздрук, в середині гіпертексту можуть міститись посилання на графіки або діаграми, що постійно змінюються – динамічні дані); дисперсність структури (розпорошеність елементів гіпертексту як сукупності зовнішніх елементів та зв'язків між ними).

Разом з цим під час довгої роботи з гіпертекстом в людини може виникати відчуття незадоволення, адже охопити всі можливі варіанти, які пропонує гіпертекстовий документ, фактично неможливо [9]. Деякі з дослідників, зокрема незалежний експерт в сфері дизайну та юзабіліті К. Монаков стверджує, що гіпертекст викликає порушення короткострокової пам'яті головного мозку [5]. Надлишковість розгалужень в гіпертекстових документах призводить до збоїв в пам'яті людини, адже вона не розрахована на зберігання настільки розгалуженої схеми шляхів руху по гіпертексту.

Однією з наріжних проблем для дослідження в теорії гіпертексту є проблема авторства. Особливо актуалізованою вона постає для майбутнього розвитку літератури. Зокрема, як писав Умберто Еко: “з комп'ютерними технологіями ми входимо в нову еру Самвидаву (“Samisdazt Era”)” [8] – зникає необхідність у видавництвах як постачальниках поліграфічної продукції (автор, редактор, верстувальник тощо). Відбувається стирання меж авторства, адже гіпертексти зазвичай мають багато адресантів, які з часом можуть змінюватись.

Отже, слід зазначити, що гіпертекст на сьогодні постає як складних об'єкт наукової експлікації: відкрита система, як мере-

жева організація інформації, як база знань, як система з операцією “дописування знань” тощо.

З одного боку, кібернетичний підхід, що обмежує інтерпретацію поняття “гіпертекст” як категорії, що безпосередньо пов’язана з активним розвитком новітніх інформаційно-комунікативних та мультимедійних технологій. З іншого – текстологічно-лінгвістичний підхід визначає що, особливості гіпертексту є більшою чи меншою мірою відмінними від характерних особливостей конвенційного тексту. Це відкриває широкі перспективи для глибших соціальних, психологічних, лінгвістичних та текстологічних розвідок в цьому напрямку. Однак доцільними і досить перспективними для подальших розробок виявляються дослідження:

1) поняття гіпертекстуальності та її чітко виражених та латентних впливів на свідомість особистості;

2) сугестивності гіпертекстових технологій та можливостей їх використання з метою впливу на споживача конкретної інформації (в маркетингових комунікаціях, в політичному процесі тощо);

3) концептуального бачення розвитку гіпертекстових та гіпермедійних (мультимедійних) технологій прикладного спрямування, зокрема з навчальною метою або ж у літературознавчих студіях;

4) гіпертексту та мультимедіа як соціокультурного феномену;

5) віртуальної реальності та можливостей раціональної навігації та броузингу в кіберсередовищі;

6) постмодерністського бачення гіпертекстуальності конвенційного тексту та конвенційності гіпертексту тощо.

Список використаних джерел та літератури:

Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования [Текст] / И. Р. Гальперин. – 3-е изд., стереот. – М. : УРСС, 2005. – 144 с. – (Лингвистическое наследие XX века).

Комова М. В. Документознавство [текст]: навч. посіб. / М. В. Комова. – Львів-К. : “Триада плюс”, “Алерта”, 2007. – 296 с.

Монахов К. Гипертекст как болезнь [Электронный ресурс] / К. Монахов. – Режим доступа: <http://www.monakhov.ru/2007/06/13/gipertekst-kak-bolezn/>. – Заголовок с экрана.

Степин В. С. Саморазвивающиеся системы и постнекласическая реальность / В. С. Степин // Вопросы философии. – 2003. – № 8. – С. 5-17.

Шведова-Водка Г. М. Документознавство [Текст]: навч. посіб. / Г. М. Шведова-Водка. – К. : Знання, 2007. – 400 с. – (Вища освіта ХХІ ст.).

Эпштейн В. Л. Введение в гипертекст и гипертекстовые системы [Электронный ресурс] / В. Л. Эпштейн. – Режим доступа: <http://www.ipu.rssi.ru/publ/epstn.htm>. – Заголовок с экрана.

Bush V. As We May Think [Electronic resource] / V. Bush; The Atlantic Monthly. – Access mode: <http://www.w3.org/History/1945/vbush/vbush-all.shtml>. – Title on the screen.

Eco U. From Internet to Gutenberg [Electronic resource] / U. Eco; The Italian Academy for Advanced Studies in America. – Access mode: <http://www.hf.ntnu.no/anv/Finnbo/tekster/Eco/Internet.htm>. – Title on the screen.

Kahn P. The Pleasures of Possibility: What is Disorientation in Hypertext? [Text] / P. Kahn, G. P. Landow // Journal of Computing in Higher Education. – 1993. – Vol. 4(2). – P. 57-78.

Minsky M. A Framework for Representing Knowledge [Electronic resource] / M. Minsky – Access mode: <http://web.media.mit.edu/~minsky/papers/Frames/frames.html>. – Title on the screen.

Nelson Th. H. Back To the Future: Hypertext the Way It Used To Be [Electronic resource] / Th. H. Nelson, R. Adamson Smith; Project Xanadu. – Access mode: <http://xanadu.com/XanaduSpace/btf.htm>. – Title on the screen.